

Η ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΠΑΙΔΕΥΣΙΣ

(28 Ιουνίου 1897 ἐν Σύρῳ)

ἔπεσκέφθη σήμερον
ἡ δεσποινὶς **Σεβαστὴ Καλλισπέρη**,
ἐλθοῦσα ἐξ Ἀθηνῶν

πρὸς ἐπιθεώρησιν τῶν εἰς τὰς Κυκλάδας δημοσίων τῶν θηλέων σχολείων. Τὴν πρωΐαν ἀνέγνων εἰς τὴν ἐφημερίδα τὸ «Ἄστὺ» ἄρθρον ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Ἀνάθεμα» δημοσιευθὲν ὑπὸ τῆς δεσποινίδος Καλλισπέρη, ἐν ᾧ διαγινωσκομένων τῶν αἰτίων τῶν κατατρυχόντων τὴν πολιτείαν μας κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν δεινῶν προτείνεται καὶ τὸ μέσον τῆς θεραπείας. «Συζήτησις πολλὴ ἐγείρεται, λέγει ἡ ἀρθρογράφος, καὶ ἀναζητούμενον

τοῦ αἰτίου τοῦ ὀλέθρου ἀποδίδεται εἰς τὴν κακὴν διαχείρησιν τῶν οἰκονομικῶν μας, ἢ εἰς τὴν ἀτελεῖ συγκρότησιν τῶν στρατιωτικῶν μας, ἢ εἰς τὸ πλημμελὲς τοῦ πολιτεύματός μας, ἀλλὰ λησμονεῖται τὸ πρῶτον καὶ κύριον αἶτιον. Ἡ νεωτέρα Ἑλληνικὴ πολιτεία οὐδέποτε ἐμερίμνησε νὰ μορφώσῃ ἠθικὸν ἄνθρωπον καὶ τίμιον πολίτην, ἐπομένως οὐδὲ πατριώτην δεδοκιμασμένον. Τοῦτο μαρτυροῦσιν ἀναντιλέκτως τὰ ἀπώτερα καὶ τὰ ἐγγύτατα αἰτία τῆς θανάσιμου ἀγωνίας εἰς ἣν περιήλθομεν καὶ ἐν ἣ διατελοῦμεν, καὶ αἱ γενόμεναι ἀσχημῖαι ἐν παντὶ κλάδῳ καὶ πρὸ τοῦ πολέμου καὶ κατ' αὐτόν». Οὕτω διαγνωσθείσης τῆς νόσου, ἡ δεσποινὶς Καλλισπέρη, ὑπαγορεύει τὴν ἀνακλίνισιν τοῦ τρόπου τῆς δημοσίας ἐκπαί-

Σ. Δ. Π. Σ. Τὸ ἀνωτέρω ἄρθρον, ὅπερ εὐηρεσιότῃ καὶ αὐθις νὰ πέμψῃ ἐκ Κρήτης εἰς στολισμὸν τῆς «**Ποικίλης Στοᾶς**», ὁ πάντοτε διὰ τῆς περιφανοῦς συνεργασίας του ἐξαιρετικῶς κοσμῶν τὸ ἡμέτερον ἔργον σοφὸς συγγραφεὺς καὶ δεινὸς ἀπολογητὴς τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀποτελεῖ ἀπόσπασμα τελείως ἀνεκδότου συγγραφῆς «**Ὁδοιπορικῶν Ἀναμνήσεων**» τοῦ βαθυνουστάτου καὶ ἐξόχου πατριώτου κ. **Γ. Σκαλτσούνη**.

δεύσεως καὶ τῆς διδομένης εἰς τοὺς παῖδας ἀγωγῆς πρὸς μόρφωσιν τιμίων ἀνθρώπων καὶ πολιτῶν. Ἀλλὰ τίς ἔσται ἡ βᾶσις καὶ τίς ἡ ἀρχὴ ἐξ ἧς θὰ διαπνέηται ἡ ἀνακαίνισις αὕτη; Περὶ τούτου οὐδὲν ἀναφέρεται ἐν τῷ προκειμένῳ ἄρθρῳ.

Εὐχαριστήσας τὴν δεσποσύνην Καλλισπέρην διὰ τὴν εὐγενῆ ἐπίσκεψίν της, πρὸ μικροῦ, τῇ εἶπον, ἀνεγίνωσκον ἀξιόλογον ἄρθρον σας εἰς τὴν ἐφημερίδα τὸ «Ἄστυ», ἐφ' οὗ θὰ σᾶς ζητήσω τὴν ἄδειαν νὰ σᾶς γνωρίσω τὰς περὶ αὐτοῦ ἐντυπώσεις μου. Διεγνώσατε, κατ' ἐμὴν γνώμην, ὀρθότατα τὴν πηγὴν τῶν κατατρυχόντων τὴν ἡμετέραν πατρίδα κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν δεινῶν. Διατρέχουμεν φοβεράν ἠθικὴν κρίσιν, ἐξ ἧς πηγάζει ἡ πολιτικὴ διαφθορὰ καὶ ὁ ἀπειλῶν κίνδυνος τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπικρατείας. Ματαιίως ἐκζητοῦμεν τὴν θεραπείαν ἀπὸ μόνῃν τὴν μεταβολὴν τῶν θεσμῶν. Μοναρχία, Δημοκρατία, Συνταγματικὸν πολίτευμα εἶναι μηχανισμοί, ὧν ἡ σκοπιμότης καὶ τὸ τελεσφόρον τῆς λειτουργίας ἡρτῆται ἐκ τῶν καλουμένων νὰ θέσωσιν αὐτοὺς ἐν ἐνεργείᾳ. Ἐὰν ὁ Μονάρχης ἢ οἱ πληρεξούσιοι καὶ ἐκλογεῖς καὶ δικασταὶ καὶ κληρικοὶ καὶ ὑπουργοὶ καὶ ὑπάλληλοι δὲν συναισθάνωνται τὸ καθήκον καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ἠθικοῦ νόμου ἐν τῇ ἰδίᾳ συνειδήσει, οἱ ἐντελέστεροι τῶν θεσμῶν καὶ τῶν πολιτικῶν ὀργανισμῶν πρὸς οὐδὲν συμβάλλουσιν ὑπὲρ τῆς προόδου τῶν λαῶν καὶ τῆς εἰρηνικῆς καὶ ἀπροσκόπτου αὐτῶν συμβιώσεως. Ἀτελεῖς νόμοι καὶ θεσμοὶ συμπληροῦνται ἢ καὶ μεταβάλλονται ἐπ' ἀγαθῷ τῶν λαῶν, ἐὰν οἱ καλούμενοι νὰ ἐφαρμόσωσιν, εἶναι ἄνδρες παραδειγματικῆς ἰκανότητος καὶ τιμιότητος, ἀλλὰ πρὸ πάντων τιμιότητος καὶ χαρακτῆρος ἀνεπιλήπτου. Ἰπόδειγμα ἔστω τὸ Ἀγγλικὸν ἔθνος. Καὶ τίνι τρόπῳ ἄρά γε θὰ ἠθικοποιήσωμεν τὸν λαὸν καὶ θὰ παρασκευάσωμεν τὸν τίμιον ἄνθρωπον καὶ τὸν τίμιον πολίτην ὃν ὑμεῖς ὀρθῶς ἐκζητεῖτε; Διὰ τῆς παιδείσεως, λέγετε, καὶ διὰ τῆς παιδείσεως μάλιστα τῶν θηλέων. Ἀρίστα.

Ἄλλ' ἡ παιδείσις αὕτη ὅπως τύχη τοῦ σκοποῦ αὐτῆς δέον νὰ ἦ ἠθικο-θρησκευτική. Ἡθικὴ μακρὰν τῆς θρησκείας εἶναι χίμαιρα. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος ᾖ ὅγκος κρέατος στερούμενος πνευματικῆς ὑποστάσεως, — ἐὰν ᾖ τὸ ἐξαγόμενον τυφλῆς καὶ ἀσκόπου ἐξελίξεως τῆς ὕλης, — ἐὰν οὐδὲν ὑπάρχῃ πλὴν τοῦ ὁρατοῦ καὶ ἄπτοῦ κόσμου, — ἐὰν ὁ ἄνθρωπος στερῇται ἐλευθέρας βουλήσεως καὶ εὐθύνης, — ἐὰν ἐν ἐνὶ λόγῳ ᾖ ἄληθεις αἱ ὕλιστικαὶ καὶ μονιστικαὶ θεωρίαι ὥς ἐδίδαξαν πολλοὶ τῶν ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ καθηγητῶν καὶ ἐξ ὧν ἐδηλητηριάσθη ἡ ἀτμοσφαῖρα τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἐξ αὐτῆς μετεδόθη ἡ νόσος εἰς τὰς ἐπαρχίας, τότε ὁ ἠθικὸς νόμος μηδεμίαν ἔχει ὑπόστασιν, μηδεμίαν ἐν τῇ συνειδήσει δύναμιν, οὐδὲν κύρος. Τὰ σχολεῖα εἰς ἃ θὰ διδάσκωνται γράμματα καὶ ἀχώνευτοι θεωρίαι καὶ γυμναστικὴ καὶ μουσικαὶ καὶ κύμβαλα τέρψεως, θὰ ὡς μέσα κοινωνικῆς διαφθορᾶς, ἐὰν ἐν αὐτοῖς δὲν ἐπικρατῇ ἡ εἰς Θεὸν πίστις καὶ ἡ διδασκαλία τῆς πρακτικῆς ἠθικότητος καὶ τοῦ ὑποδείγματος τῆς εὐσεβείας καὶ ἀνεπιλήπτου διαγωγῆς τῶν διδασκόντων. Ἀναφέρετε εἰς τὸ ἄρθρον σας τὴν χορηγουμένην ἐκπαίδευσιν τῶν παιδῶν εἰς τὴν Ἀγ-

γλίαν. Ἀξιόλογα. Διδάσκουσι τὴν γυμναστικὴν καὶ τὰς πρακτικὰς γνώσεις, ἀλλὰ πρὸ παντὸς ἄλλου διδάσκουσι τὴν πρακτικὴν εὐσέβειαν διὰ τῆς προσευχῆς καὶ τῆς ἐξωτερικῆς λατρείας· πρὸ τινων ἐβδομάδων ἡ ἰδία ἐφημερίς τὸ «Ἄστυ» ἐδημοσίευσεν τὸν κανονισμόν Ἀγγλικοῦ γυμνασίου χαρακτηριζομένου ὡς τὸ ἐντελέστερον πάντων τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ. Μεταξὺ τῶν μαθημάτων ἀναγινώσκεται ἐν αὐτῷ πρωίαν καὶ ἐσπέρας «προσευχὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ» ἐπὶ ἡμίσειαν ὥραν. Φοβοῦμαι ὅτι ἐάν τις ἐπρότεινε τοιοῦτον κανονισμόν ἐν Ἀθήναις θὰ ἐθεωρεῖτο ὡς φανατικὸς ἢ παράφρων. Ἀλλ' ἐντεῦθεν ἐκπηγάζει καὶ ἡ διαφορὰ τῆς Ἀγγλικῆς πολιτείας ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴν, καὶ τὰ λαμπρὰ καὶ σωτήρια ἀποτελέσματα τῆς ἐφαρμογῆς ἀτελῶν συνταγματικῶν νόμων καὶ θεσμῶν ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ αἱ ἐθνικαὶ καταστροφαὶ τῶν τελειοτέρων συνταγματικῶν θεσμῶν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ δημοσίων λειτουργῶν καὶ ἀντιπροσώπων καὶ ἐκλογέων μὴ συναισθανομένων ἐν τῇ συνειδήσει τὴν ἰσχὺν τοῦ νόμου τῆς ἠθικότητος ἀπορρεούσης ἐκ τῆς θρησκευτικῆς πεποιθήσεως.

Τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἔλαβον τὸ θάρρος νὰ κάμω ἐπὶ τοῦ ἀξιόλογου ἄλλως τε ἄρθρου σας. Ἐπεθύμουν τὸ προτεινόμενον φάρμακον τῆς παιδείσεως νὰ ὀρίζεται εἰδικώτερον, διὰ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς ἠθικο-θρησκευτικῆς βάσεως καὶ ἀρχῆς.

Μετὰ χαρᾶς ἤκουσα τὴν δεσποσύνην Καλλισπέρην συμφωνοῦσαν μετ' ἐμοῦ καὶ βεβαιοῦσαν με ὅτι ἐν δευτέρῳ ἄρθρῳ θὰ πραγματευθῇ τὰ περὶ τῆς ἀναγνώσεως βιβλίων, ὅτε θὰ λάβῃ περίστασιν ν' ἀναπτύξῃ τὰς ἰδέας τῆς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἐν τῷ σχολείῳ θρησκευτικῆς παιδείσεως.

Ἡ εἰδήσις αὕτη, εἶπον τότε εἰς τὴν πολυμαθῆ δεσποσύνην, ἀληθῶς μ' εὐφραίνει. Ἐπαινεῖτε, καὶ δικαίως, εἰς τὸ ἄρθρον σας τὸν πατριωτισμὸν τῶν πατέρων μας καὶ τὸ τεράστιον ἔργον, ὅπερ ἐπεχείρησαν κατὰ τὸ ἔτος 1821. Φοβεῖσθε ὅτι αἱ ψυχαὶ αὐτῶν βλέπουσαι ἡμᾶς, ρίπτουσι μέγα ἀνάθεμα κατὰ τῆς μακρᾶς σειρᾶς τῶν τῆς Παιδείας ὑπουργῶν, διότι ἡ πνιγρὰ ἀτμοσφαῖρα τῶν ἰδρυθέντων σχολείων ἐφθειρε καὶ αὐτὸν τὸν πατριωτισμόν. Ἀρίστα. Ἀρίστα. Ἀλλὰ τίνα ἦσαν τὰ σχολεῖα εἰς ἃ οἱ πατέρες μας ἐδιδάχθησαν τὴν ἀτομικὴν καὶ οἰκογενειακὴν ἠθικότητα καὶ τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην; Ἀναφέρομεν μετὰ περιφρονήσεως τὰ σχολεῖα τῆς Ὀκτωήχου καὶ τοῦ Ψαλτηρίου εἰς ἃ ἀνεγίνωσκον τὸ «Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστι». Ἀλλὰ τί ἄρά γε παρήγαγον τὰ σημερινὰ γυμνάσια καὶ τὰ Πανεπιστήμια εἰς ἃ ἐδιδάχθησαν ἀσεβεῖς θεωρίαι, τί δὲ τὰ ἀναγνώσματα τοῦ Ἰσραηλίου Νορδάου, τοῦ Βίγχερ καὶ τῶν μυθιστορημάτων; Ἀνεγνώσατε τὴν προκήρυξιν τοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ ἐν Ἠπείρῳ στρατοῦ κ. Σμολένσκη ἣν ἐξέδωκε πρὸ πέντε ἡμερῶν; Ὁ στρατὸς μας εἶναι εἰς τὰ ὅπλα πρὸ δύο μηνῶν καὶ ἤδη ἀναφαίνονται συμπτώματα οὐχὶ εὐάρεστα καὶ φόβοι καὶ ἀπειλαὶ καὶ διαδόσεις λειποταξίας διαδίδονται, αἵτινες ἠνάγκασαν τὸν ἀρχηγόν νὰ ἐκδώσῃ ἡμερησίαν διαταγὴν ἐν ἣ ἀποτυποῦται ἡ διαφορὰ τοῦ ἐν τῇ πίστει πατριωτισμοῦ τοῦ ἔτους 1821,

μετὰ τοῦ αὐτοκαλουμένου σημερινοῦ πατριωτισμοῦ τῶν γυμνασίων καὶ τοῦ Ἑθνικοῦ Πανεπιστημίου.

Ἄς μὴ ἀπατῶμεν ἑαυτούς, ὥς ἐμβλέψωμεν εἰς τὰ γενόμενα ἐν ταῖς Ἀγγλο-σαζωνικαῖς χώραις καὶ ὥς διδασθῶμεν ἀπὸ τὴν πείραν τῶν ἀγώνων. Πᾶσαι αἱ γενόμεναι παρ' ἡμῶν συζητήσεις περὶ συστημάτων ἀγωγῆς καὶ παιδείσεως τῆς νεότητος, πάντα τὰ Πανεπιστήμια καὶ γυμνάσια καὶ αἱ καλούμεναι μεταρρυθμίσεις καὶ μεταβολαὶ πρὸς οὐδὲν θὰ ὠφελήσωσι μέχρις οὗ δὲν ἐργασθῶμεν σπουδαίως πρὸς ἡθικοποίησιν τοῦ λαοῦ διὰ τῆς θρησκευτικῆς παιδείσεως.

(Ἐν Χαλέπᾳ κατὰ μῆνα Αὐγούστου τοῦ 1901)

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΚΑΛΤΣΟΥΝΗΣ

EΙΧΕΝ ὅλα τὰ ἐφόδια τοῦ νέου ἀνθρώπου. Τὸ σφριγος τῶν νεανικῶν του ἐτῶν τὸ ἀδάμαστον καὶ νευρώδες ἐπεστέφετο ἀπὸ περιωπὴν καταγωγῆς καὶ φωτεινοῦ στρατιωτικοῦ μέλλοντος. Μόλις ἀπέλιπε τὰ γυμνασιακὰ βάρη, ἀπῆλθεν εἰς Εὐρώπην. Εἰσῆλθεν εἰς εἰδικὰς στρατιωτικὰς σχολὰς τοῦ Βελγίου· ἐσπούδασεν ἐκεῖ εὐδυνειδίχως καὶ εἰσῆλθε κατόπιν, προτιθέμενος νὰ καταταχθῇ εἰς τὸ Ἴππικόν, εἰς τὴν παγκοσμίου φήμης Γαλλικὴν Ἱππευτικὴν Σχολὴν τῆς *Saumur*.

Ἦλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μὲ τὰ ὠραιότερα ὄνειρα. Ἀνῆκων εἰς οἰκογένειαν διακρινομένην ἐν τῇ Ἀθηναϊκῇ κοινωνίᾳ, μορφωμένος καὶ κοινωνικῶς καὶ επιστημονικῶς, μὲ τὴν ἀρρενωπὴν, μελαίνην ψυδογνωμίαν, τὴν ἐνθυμίζουσιν πρωτεργάτας πολεμικοῦς, μὲ τὴν ἀτίθασσον δραστηριότητά του, μὲ τὸν ἵπποτικόν, τὸν γενναίοφρονα καὶ ἀκέραιον χαρακτῆρά του, κατέκτινεν ἐν τῇ πατρίδι τὰς γενικὰς συμπαθείας. Ἡ κοινωνία τὸν

ἐνγκαλιόσθη καὶ ὁ στρατὸς εἶχεν ἤδη εἰς τοὺς κόλπους τοῦ τίμιου καὶ γενναίου στρατιώτην.

Ὁ τελευταῖος ἀτυχὲς πόλεμος, τὸν εὔρε προθύμιον ὑπερασπιστὴν τῆς Πατρίδος. Ἐτάχθη ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ, πάντοτε προθύμιος, ἐνθουσιώδης, ὑπερήφανος, καρτερικός. Ὡς Ἀνθυπίαρχος δὲν εἶχε βεβαίως εὐρὺ στάδιον δρασεως, ἀλλ' ἡ ψυχικὴ δυσθυμία δὲν κατῴρωθε ν' ἀποπνίξῃ ἐν ἑαυτῷ τὴν φλόγα τοῦ πατριωτισμοῦ τοῦ ἐγκατεροῦντος. Ἀνῆκων εἰς τὸ πρῶτον Ἴππικόν σύνταγμα τῆς Ταξιαρχίας Μακρῆ,